

Projekt roczny 2014/2015:

**"Cesarze, Biskupi, Książęta - Dolna Saksonia w średniowieczu"**

/materiały dydaktyczne/



Mateusz Hübner

## **HENRYK LEW I WELFOWIE**

Rzesza Niemiecka w średniowieczu była organizmem rozdrobnionym politycznie. Oblicze ówczesnych cesarsko-królewskich Niemiec tworzyły księstwa, nad którymi formalną zwierzchność sprawował cesarz koronowany diadem w Rzymie przez papieża. Istota podzielonych politycznie Niemiec zawiera się w spuściźnie imperium karolińskiego, a dokładnie państwa wschodniofrankijskiego. Z czasami karolińskimi związane są początki niemieckiego rodu Welfów, którego przedstawiciel – Henryk Lew – w latach 1142-1180 był księciem Bawarii, a od 1156 do 1180 roku także księciem Saksonii. Władca ten nie był założycielem rodu, ale miał nieocenione zasługi w uczynieniu go jednym z najpotężniejszych w Rzeszy Niemieckiej. Przedstawienie losów Henryka Lwa na tle dziejów welfickiej linii w XII stuleciu obliguje do oddania tła historycznego, ponieważ to specyficzny proces historyczny określił wpływy rodu w średniowiecznych Niemczech.

Podłoże pod powstanie Rzeszy Niemieckiej sankcjonował układ zawarty w Verdun w 843 roku (dotyczący podziału imperium karolińskiego pomiędzy trzech synów cesarza Ludwika Pobożnego). Na mocy postanowień układu wschodnie tereny imperium karolińskiego trafiły pod panowanie jednego z synów Ludwika Pobożnego, a wnuka Karola Wielkiego, Ludwika II

zwanego Niemieckim. Przyrodnim bratem Ludwika był Karol II Łysy, którego matką była Judyta – córka założyciela welfickiego rodu, hrabiego Welfa. Historia Welfów przedstawia jednak związek z państwem wschodniofrankijskim – a więc ze spuścizną Ludwika Niemieckiego – bowiem welfici zostali książętami bawarskimi. W IX stuleciu Welfowie przypominali inne niemieckie rody możnowładcze, których strukturę stanowiły liczne rodziny – często związane jedynie odległymi niemi pokrewieństwa lub powinowactwa. Wpływy danego rodu określał stopień emancypacji spod centralnej władzy królewskiej. Po śmierci Ludwika Niemieckiego w 876 roku sytuację w państwie wschodniofrankijskim cechowała niestabilność i tendencja do pogłębiającego się rozdrobnienia politycznego. Przypieczętowany został podział państwa wschodniofrankijskiego na trzy części, w których władzę sprawowali synowie Ludwika Niemieckiego: Karolman otrzymał Bawarię, Ludwik Młodszy Frankonię, Turyngię i Saksonię, a wspomniany Karol Gruby Szwabię. W kolejnych latach rozdrobnienie państwa wschodniofrankijskiego pogłębiało się, co stworzyło perspektywę przed niemieckimi rodami pod „dynastyczną ekspansję”. Przykładem jest uzyskanie godności królewskiej w Górnej Burgundii przez Rudolfa z rodu Welfów, co nastąpiło po śmierci Karola Grubego w 888 roku.

Emancypacja niemieckich rodów stanowiła podłoże pod powstanie tak zwanych niemieckich księstw plemiennych. Powstawały one rezultacie emancypacji najpotężniejszych możnych – na określonym terytorium – spod władzy królewskiej. Regułą było, że władzę – jako książę – obejmował najpotężniejszy przedstawiciel rodu. Przemiany zmierzające w tym kierunku zaowocowały powstaniem czterech potężnych księstw plemiennych, którymi były: Frankonia, Szwabia, Saksonia i Bawaria. Dwa ostatnie stanowiły o statusie rodu Welfów w średniowieczu. W 1070 roku przedstawiciel welfickiej linii – Welf IV – otrzymał we władanie księstwo Bawarii, a w 1137 roku jego wnuk Henryk X Pyszny – ojciec Henryka Lwa – został także księciem Saksonii. Tym samym Henryk Pyszny skomasował ogromną władzę, która okazała się podłożem pod cesarskie aspiracje Welfów. Uzyskanie władzy w Saksonii umożliwiła ówczesna sytuacja polityczna w Rzeszy Niemieckiej. O ile Saksonia była nowym nabytkiem, o tyle w Bawarii istniała tradycja sprawowania władzy przez Welfów. Poprzednikiem Henryka Pysznego na tronie bawarskim był jego ojciec Henryk IX Czarny, który z kolei był synem Welfa IV.

W 1125 roku książęta niemieccy wybrali na króla Lotara III z Supplinburga. Spotkało się to ze sprzeciwem południowonemieckiego rodu Staufów, którego przedstawiciel Fryderyk był księciem Szwabii. Był on spokrewniony z poprzednikiem Lotara na tronie niemieckim, Henrykiem V Salickim. Dlatego większość rządów Lotara było okresem konfliktów

wewnętrznych, które rozstrzygały się w toku zmagani militarnych. Zwolennicy Staufów powołali antykróla, którym został Konrad Stauf. Antykról uzyskał poparcie arystokracji południowoniemieckiej, którą Lotar pragnął osłabić. Celem jego zabiegów było wzniesienie antagonizmu pomiędzy książętami południowoniemieckimi. Wobec tego naturalnym sprzymierzeńcem okazał się rod Welfów. W rezultacie Lotar wydał swoją córkę i jedyną dziedziczkę za księcia Bawarii Henryka Pysznego, któremu przekazał także księstwo Saksonii. Sukces Henryka Pysznego był możliwy ze względu na korzystną dla Welfów koniunkturę polityczną. Jednak analiza w szerszej perspektywie historycznej ukazuje również bardziej złożone podłoże. To właśnie w XI i XII stuleciu wyodrębniły się w Rzeszy Niemieckiej wąskie grupy krewniacze, których rdzeniem była zstępna linia prowadząca od ojca do najstarszego syna. Najczęściej czynnikiem integrującym grupy krewniacze stawały się zamki oraz leżące w jego sąsiedztwie klasztory, fundowane przez panów twierdzy. Powszechnie od nazwy zamku pochodziło nazwisko rodu (np. Staufów od zamku Staufen w Szwabii). Posiadający zamki przeważnie dysponowali zarówno własnością dziedziczną, jak i lenną. Celem zamożnych rodów była koncentracja wszystkich dóbr i tytułów na określonym obszarze. Umożliwiała to przychylność cesarzy-królów niemieckich, którzy przekazywali określone uprawnienia za cenę gwarancji stabilizacji władzy oraz uznania zwierzchnictwa dworu cesarsko-królewskiego. Proces opisanych przemian był znamieny dla rodu Welfów, który posiadając wpływy w Saksonii i Bawarii aspirował do miana najpotężniejszego w całej Rzeszy Niemieckiej.

Kres opisanej koniunkturze politycznej położyła śmierć cesarza Lotara w 1137 roku. Głównym pretendentem do objęcia władzy po zmarłym był Henryk Pyszny. Jednak część książąt obawiała się wpływów władcy – nigdy przedtem nikt nie sprawował równocześnie władzy w Saksonii i Bawarii – dlatego obrali królem niemieckim Konrada z rodu Staufów, który objął władzę jako Konrad III (był bratem antykróla Konrada). W tym wypadku nie decydowała większość – nie istniały określone reguły elekcji – a sprawność i szybkość działania. Ambicje i poparcie niektórych książąt sprawiały, że Henryk Pyszny przygotowywał się do objęcia władzy. Wierzył, że pozycja jaką uzyskał w Rzeszy Niemieckiej, której prawdopodobnie był najpotężniejszym władcą, pozwoli mu uzyskać wpływy w Niemczech dla całej dynastii. Siła Henryka Pysznego kontrastowała ze słabością rządów Konrada, który nie wyprawił się po diadem cesarski do Rzymu. Konrad III był tego świadomy, dlatego nie uznał praw Henryka Pysznego do Saksonii i Bawarii. W rezultacie zapoczątkowana została wieloletnia rywalizacja Staufów i Welfów, która określiła dzieje Niemiec do początku XIII stulecia. Królowi z dynastii Staufów sprzyjał konflikt księcia Saksonii z przełożonym Marchii

Północnej Albrechtem Niedźwiedziem. Konrad III zarządził od księcia Henryka rezygnacji z Saksonii, co spotkało się z odmową. Henryk Pyszny czuł się na tyle pewnie, że odmówił złożenia hołdu królowi. Konsekwencją była decyzja Konrada III o konfiskacie obu księstw w 1138 roku. Król niemiecki przekazał Saksonię margrabiemu Albrechtowi, a Bawarię swojemu przyrodniemu bratu – margrabiemu austriackiemu Leopoldowi IV z rodu Babenbergów. Wybuchła kilkuletnia wojna domowa, w której walczyli stronnicy królewscy ze zwolennikami rodu Welfów. Henryk Pyszny pokonał nacierające na Saksonię wojska Albrechta Niedźwiedzia, jednak już w październiku 1139 roku zmarł. W oczywisty sposób osłabiło to Welfów, ale nie na długo. Popierające ich stronnictwo uznało w dziesięcioletnim synu zmarłego – Henryku Lwu – sukcesora. W tym okresie babka Henryka Lwa, Richenza – wdowa po cesarzu Lotarze III – kierowała działaniami wymierzonymi w zwolenników króla na północy Rzeszy. Natomiast w południowych Niemczech rolę tę pełnił brat Henryka Pysznego – Welf VI, któremu Konrad III odebrał Marchię Toskanii. W sierpniu 1140 roku Welf VI pokonał Leopolda IV. Wymogło to na Konradzie czynne zaangażowanie się w wojnę. Trzy miesiące później wojska królewskie przystąpiły do oblężenia zamku Weinsberg koło Heilbronn. Welf VI, który zmierzał na odsiecz broniącym został pokonany. Sytuację Welfa VI pogorszyła śmierć Richenzy w 1141 roku. Konflikt został przejściowo przerwany w 1142 roku. Albrecht Niedźwiedź odzyskał tereny Marchii Północnej, które utracił w toku walk, w zamian za uznanie Henryka Lwa księciem Saksonii. Nie było to jednak pełne zwycięstwo Welfa, ponieważ musiał zrezygnować z księstwa Bawarii. Właśnie to zdecydowało o nietrwałości porozumienia, ponieważ książę Henryk pragnął odzyskać Bawarię. Okazja nadarzyła się w okresie kiedy Konrada III absorbowały przygotowania do wyprawy krzyżowej. W przeciwieństwie do Welfa VI książę Saksonii odmówił wzięcia udziału w krucjacie. Odmowa była związana nie tylko z planem zdobycia Bawarii, ale i wizją realizacji polityki. Henryk Lew, podobnie jak saskie rody, opowiadał się za wyprawami przeciwko pogańskim Słowianom Połabskim. Dostrzegał w tym szansę na umocnienie swojej pozycji w Rzeszy Niemieckiej – był to także pretekst, by nie wspierać linii politycznej króla niemieckiego, który w 1147 roku wyprawił się na Bliski Wschód. Sukcesem księcia Saksonii było uzyskanie pozwolenia na równoległą do krucjaty do Ziemi Świętej tak zwaną krucjatę wedyjską, czyli słowiańską. Przyjętą normą postępowania było założenie, że w czasie walki z „niewiernymi” obowiązywać miał „pokój boży”, czyli idea nieprowadzenia w okresie wypraw krzyżowych wojen pomiędzy chrześcijańskimi władcami. „Pokój boży” nie był jednak przestrzegany – Welf VI w 1148 roku na południu Rzeszy rozpoczął działania militarne wymierzone w ród Staufów. Nie zdało się to na wiele, bowiem po powrocie z

Ziemie Świętej Konrad III pokonał Welfa w 1150 roku. Wydarzenie to nie było zakończeniem konfliktu, w który zaangażował się ponownie Henryk Lew.

Dnia 15 lutego 1152 roku król Konrad III dokonał żywota. Jego następcą wybrano Fryderyka Barbarossę, który trzy lata później uzyskał godność cesarską. Fryderyk Barbarossa był synem Fryderyka II i Judyty z rodu Welfów, która była córką wspomnianego Henryka IX Czarnego. Barbarossa był także bratankiem Konrada III, który widział w nim następcę na tronie niemieckim. Istotne jest jednak, że Fryderyk Barbarossa – reprezentujący interesy rodu Staufów – po kądzieli był Welfem. Trudno przyjąć jednoznacznie, że ten czynnik rozstrzygał o umiarkowanej polityce władcy wobec Welfów, w tym Henryka Lwa – który był jego kuzynem. Pragnienie Fryderyka Barbarossy – realizacja koncepcji uniwersalizmu cesarskiego – wymagały poparcia możliwych rodów niemieckich. Pomoc możliwych zapewnić mogło, przynajmniej częściowe, zaspokojenie ich aspiracji. Dlatego król Fryderyk zgodził się na panowanie Henryka Lwa zarówno w Saksonii, jak i Bawarii. Poza tym Henryk Lew otrzymał prawo inwestytury biskupów na chrystianizowanych terytoriach Słowian Połabskich. Z kolei Welf VI odzyskał Marchię Toskańską. Była to polityka ustępstw obliczona na związanie z dynastią panującą jak największej liczby rodów niemieckich. Przynosiło to efekty w postaci wielostronnych korzyści – na przykład w wyniku realizowanej przez Henryka Lwa ekspansji na wschód. Chrystianizacja prowadziła do rozbudowy władztwa terytorialnego przez księcia Henryka, co Barbarossa postrzegał jako czynnik wzmacniający całą Rzeszę Niemiecką. Z kolei Welf VI uznał, że w jego interesie są udane podboje króla niemieckiego na północy Półwyspu Apenińskiego. Jednak rosnący w siłę Henryk Lew stał się zagrożeniem praw i interesów innych panów saskich. Wieloletnie poparcie cesarza nie wpłynęło na sposób postrzegania działań Welfa, dlatego zmienił się stosunek Fryderyka Barbarossy do Henryka Lwa. Czynnikiem, który rodzący się antagonizm pogłębił była odmowa księcia Henryka w kwestii wsparcia Fryderyka w organizowanej wyprawie do Włoch w 1176 roku. Nieczęsto zdarzało się, by możni odmawiali wsparcia cesarzowi, co dodatkowo ukazywało nieprzychylność Henryka Lwa. Uspokojenie sytuacji na Półwyspie Apenińskim pozwoliło wyeliminować Welfa. Konflikt ten – zauważalny już w 1175 roku – był prowadzony przez cesarza Fryderyka z politycznym wyrafinowaniem. Cesarzowi sprzyjało to, że Henryk Lew zmagął się z opozycją zarówno w Saksonii, jak i Bawarii. Ostatecznie w latach 1180, 1181 został pokonany, co oznaczało pozbawienie księcia wszystkich lenn i posiadłości. Henryk Lew został także skazany na banicję. Saksonia, z której wyodrębniono Westfalię (trafiła pod panowanie arcybiskupa kolońskiego) otrzymał Bernard z Anhaltu. Z kolei Bawaria – pomniejszona o Styrię – trafiła pod panowanie Otto Wittelsbacha. Henryk Lew zachował

jedynie dobra dziedziczna Welfów: Brunzwik i Lüneburg z tytułem książęcym, jednak musiał udać się na wygnanie do Anglii. W 1184 roku odbyła się wielka uroczystość dworska, którą zorganizował cesarz. Była ona świadectwem majestatu władzy, którą w wymiarze praktycznym potwierdzał sojusz Rzeszy z królem Francji, Filipem II Augustem. Porozumienie to było skierowane przeciwko Henrykowi II, królowi Anglii, który udzielił wsparcia Henrykowi Lwu.

W ostatnich latach życia Henryk Lew powrócił do Rzeszy. Miało to związek z planami Welfów dotyczącymi podjęcia działań w celu odzyskania utraconych wpływów. Okazję starzał początek rządów następcy Fryderyka Barbarossy – jego syna Henryka VI (1190-1097). Cel nie został osiągnięty, ale w marcu 1194 roku doszło do porozumienia pomiędzy Welfami a Staufem na tronie niemieckim. Władca zawarł pokój z Henrykiem Lwem, który rok później zmarł.

Podsumowując, Henryk Lew odzyskał utraconą przez ojca Bawarię, wzmocnił status dynastii Welfów w Rzeszy Niemieckiej. Tym samym stał się prawdopodobnie najpotężniejszym władcą Rzeszy Niemieckiej. O jego silne stanowiła władza w księstwach Saksonii i Bawarii. Jednak u podstaw jego sukcesów dostrzega się przyczyny późniejszych niepowodzeń. Stał się zagrożeniem dla pozycji innych możnych, w tym w obrębie własnych księstw. W rezultacie możni doprowadzili do pozbawienia go władzy. Po śmierci Henryka Lwa, a dwa lata później także Henryka VI, rozpoczął się okres dwudziestoletniego zamętu spowodowanego walką o tron pomiędzy Welfami i Staufami. Konflikt nie był ograniczony do obszaru Rzeszy Niemieckiej – walczące strony szukały wsparcia także poza granicami księstw niemieckich. W antagonizm zaangażowali się król Sycylii Fryderyk, papież Innocenty III, Plantageneci (Ryszard Lwie Serce i Jan bez Ziemi) oraz król francuski Filip II August. Nie zmieniło to tego, że jeszcze za życia Henryka VI na króla wybrano jego syna Fryderyka. W momencie śmierci ojca był on jednak kilkuletnim dzieckiem i nie mógł odegrać roli zwornika sprzecznych wpływów. Fryderyka nie poparli nawet Staufowie. Opowiadano się albo za księciem szwabskim Filipem – który był bratem zmarłego cesarza – albo za Ottonem – synem Henryka Lwa i siostrzeńcem Ryszarda Lwie Serce. Ostatecznie poparcie papieża Innocentego III umożliwiło Ottonowi zdobycie władzy cesarskiej w 1209 roku. Wówczas znaczenie Welfów w Rzeszy Niemieckiej osiągnęło apogeum. Sukces nowej dynastii cesarskiej nie byłby możliwy gdyby nie pamięć książąt niemieckich o dokonaniach Henryka Lwa. Triumf ten nie był długotrwały, na co wpływała niestabilna sytuacja w cesarstwie. Dziedzictwem aspiracji Welfów jest wieloletnia rywalizacja ze Staufami, która przeniosła się na Półwysep Apeniński. W XII i XIII wieku w państwach włoskich walczyły ze sobą

stronnictwa: gibelinów (Staufów) oraz gwelfów (Welfów). Ten etap rywalizacji godny jest odrębnej prezentacji.

#### **BIBLIOGRAFIA:**

- ⊙ *Dynastie Europy*, A. Mączak (red.), Wrocław 2009.
- ⊙ *Słownik władców Europy średniowiecznej*, J. Dobosz, M. Serwański (red.), Poznań 1998.
- ⊙ J. Luckhardt, F. Niehoff, *Heinrich der Löwe und seine Zeit. Herrschaft und Repräsentation der Welfen 1125-1235. Katalog der Ausstellung*, Braunschweig 1995
- ⊙ J. Krasuski, *Historia Niemiec*, Wrocław 2002.
- ⊙ J. Rajman, *Encyklopedia średniowiecza*, Kraków 2006.
- ⊙ M. Salamon, A. Waško, *Średniowiecze. Encyklopedia Historyczna świata*, t. IV, Kraków 2000.
- ⊙ R. Michałowski, *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 2011.
- ⊙ B. Zientara, *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 2008.